

Бојана Б. Вучен¹

АНДРИЋ И ЈАДРАН

Шеатовић, Светлана (2020), *Андрић и Јадран*, Андрићград – Вишеград: Андрићев институт.

Светлана Шеатовић објавила је књигу *Андрић и Јадран* у издању Андрићевог института 2020. године. Како је и сама истакла у уводном тексту „Увод: Јадран од тамнице до светлости“ (9–17), сложени су Андрићеви јадрански путеви. Жељела је да интердисциплинарним приступом открије дугу линију која оцртава Јадран у животу и дјелу Иве Андрића. Урадила је то кроз три текста, укрстивши „биографске чињенице, развојне етапе писца, постичке поступке и менталитетске особине човека копна“ (11).

Ауторка је на различитим жанровима приповједака и поезије, есејистичких и фантазмагоријских записа показала једног другог Андрића. Тај Андрић је од младалачког доба и првих записа, па све до боравка у Херцег Новом у старости, гдје настају посљедње приповијетке везане за однос Босне и Дубровника, повезан с Јадраном.

Поред тога што је читаоцима предочила своје намјере и сажела идеје и приступе изнијете у оквиру три наредна текста књиге, Светлана Шеатовић је у уводном дијелу издвојила три фазе Андрићевог опуса у односу на Јадран (14–15), које ће детаљније помињати у посљедњем тексту књиге. Прву фазу представљају пјеснички радови *Ex Ponto* (1918) и пјесме у прози *Немири* (1920); другу фазу чине есеји, записи *Сан о граду* (1923), *Летећи над морем* (1932) и приповијетка *Занос и страдање Томе Галуса* (1931); трећу и најсложенију етапу Јадрана Андрић је развио у приповијеткама од педесетих година: *Предвечерњи час* (1961), *Два записа босанског писара Дражеслава* (1963), *Дубровачка вејавица* (1968/69) и *Робиња* (1976). Управо то је линија Јадрана од тамнице до свјетлости.

Крајњи циљ ауторке био је да укаже на „антрополошку сложеност односа између човека копна и мора, коју је Андрић сместио у географски и историјски контекст“ (15), а притом је користила различите студије Фернана Бродела, Масима Качарија, Катерине Реста, Алаиде Асман и Јована Цвијића. Да

је важно откривање Иве Андреја „као врхунског антрополога и психолога наших рубних простора“ (15), показано је и избором мота за књигу *Андреј и Јадран* – цитата из есеја *Летећи над морем*, који даје перцепцију мора с аспекта човјека копна.

У тексту „Андрејев бег у Далмацију – *Занос и страдање Томе Галуса* и рана лирика“ (17–37) Светлана Шеатовић нам представља оно што је назвала првом фазом Андреја у односу на Јадран. Почетно Андрејево јадранско искуство повезано је с његовим тамничким данима у Сплиту за вријеме Првог свјетског рата. Биографско искуство одразило се на књижевно дјело. Преовладава осјећај меланхолије, усамљености пјесника, а „праву промену у Андрејеву лирику унеће управо дужи боравак на мору, у Цриквеници, на Крку и Брачу, поново у Сплиту, а потом и, двадесетих година, у Риму; то доноси и нову тематику“ (21). Ауторка истиче да тада море није могло да оснажи младог Андреја, али његови први стихови и прозно-поетски записи почетак су развоја утицаја мора на живот и на стваралачку инспирацију.

Дужи боравак на обали Јадрана значио је и веће присуство мора у лирици и, посебно, приповијеткама које настају двадесетих година *Мост на Жепи* и *Заноси и страдање Томе Галуса*. Андреј почиње писати о сложеној теми прогонства и невиног страдања, с којима се суочава на јадранској обали. С једне стране је тама тамница, а с друге стране су свјетлост и медитеранска клима које лијече. Светлана Шеатовић истиче да су судари свјетла и таме трајан контраст који приказује двије стране људског бића.

Везивна нит свих приповједака које чине „тамнички циклус“ јесте лик Томе Галуса. Ауторка говори о симболици његовог имена и повезаности Андрејевог јадранског искуства са смјештањем Томе Галуса у најважнију аустријску луку на Јадрану – тршћанску луку. Та лука је „дубоко историјски и културолошки конотирана за Јужне Словене, а међу њима за најбројнију и најјачу економску и културолошку заједницу – Србе“ (26). На путу од Трста до Далмације, кроз Андрејево животно искуство и искуство приповједног јунака Томе Галуса дешава се „први искорак у смеру силаска човека Босне на море“ (28).

У раним дјелима овог писца јавља се и важан женски лик – мистична жена и соларно биће, Јелена. Тако се „море развија у сложenu метафору страдања и поновног рођења“ (28).

Шеатовић је у књизи *Андреј и Јадран* анализирала и феномен самоће кроз „биографски, поетички, филозофски оквир медитеранског човека Албера Кампија, филозофије тела Михаила Епштејна и меланхолије и идеје љубави Јулије Кристеве“ (13). Такав интердисциплинарни приступ примјењује у другом тексту

„Самоћа и понори од сјаја“ (37–61), у којем истиче психолошке и метафизичке одговоре на значај мора у Андрићевим приповијеткама објављеним после Другог свјетског рата: *Летовање на југу*, *Жена на камену*, *Јелена, жена које нема* и есеју *Летећи над морем*. Наведеним приповијеткама заједничко је то што главни ликови у самоћи доживљавају једну врсту преображаја под утицајем медитеранске климе и свјетлости. Они из унутрашњих преиспитивања излазе друкчији.

У цјелини коју је ауторка именovala као „Лет изнад мора – фантазмагорија професора Норгеса“ анализира се утицај климатско-географских карактеристика на главног јунака приповијетке *Летовање на југу*. Његов дух преображава се из стања чамотиње и усамљености у авантуристички дух. Тако медитеранско море брише овоземаљске границе за дух професора Норгеса, а то је „истовремено и победа природе над историјом и идеологијама“ јер је овај лик представник сјеверног свијета који ће, „озарен сунчаном мишљу, видети нову зору европске цивилизације“ (46). Шеатовић закључује да је долазак на море антрополошки и филозофски доживљај за Андрићевог јунака.

С друге стране, јунакиња приповијетке *Жена на камену* повратком у завичајно, медитеранско мјесто доживљава психолошки преображај. У другој цјелини, под насловом „Жена на камену – локалност простора, мир у себи и са собом“, ауторка анализира пут Андрићеве јунакиње Марте „од мучнине сазнања о пропадљивости тела до смиривања у сопственом телу и добу“ (48), наглашавајући да у самоћи помаже сунце, шум мора и топли камен.

Неизоставно је пратити и развој Јелене, која је присутна у Андрићевом опусу од самог почетка до краја. Зато је Светлана Шеатовић помиње у свакој фази Андрићевог писања у односу на Јадран. У том смислу, најсложенија је триптих приповијетка *Јелена, жена које нема*. Ова јунакиња не зависи од мора, али је увијек везана за свјетлост, фантазију и самоћу. Ауторка говори и о повезаности јунакиње са женом коју је Андрић познавао и о свим могућим значењима лика Јелене у животу писца-приповједача. Закључује да је ово соларно биће друго име самоће, али племените самоће у којој усамљени човјек налази своје свјетлосно привиђење.

Трећи текст књиге *Андрић и Јадран* тематизује најсложенији однос према Јадранском мору који ауторка проналази у књижевном дјелу Иве Андрића. Светлана Шеатовић нас подсећа како је море присутно у српској књижевној историји, али је све до 20. вијека углавном негативно конотирано. Јадран је у српској књижевности важан дио опуса многих писаца послје Првог свјетског рата, након стварања Краљевине СХС, нарочито у дјелима два највећа српска писца 20. вијека – Иве Андрића и Милоша Црњанског.

Зато ауторка ове књиге у тексту „Две слике Јадрана – позни Андрић и Црњански“ (61–97) компаративном методом показује како ова два писца гледају на однос човјека копна и мора. Ту гдје се дешавају историјски, културолошки и антрополошки судари, „Андрић и Црњански виде два света којима је нужно да се онај копнени спусти у овај морски“ (74). Оба писца сматрају силазак на море уласком у свијет бољих могућности и више цивилизације. Ипак, ауторка је показала да има и разлика у томе како Црњански и Андрић виде митски однос копна и мора.

Јадранско море присутно је у неким пјесмама Милоша Црњанског које су објављене у *Лирици Итаке* (1919), а касније и коментарисане у аутобиографском контексту у књизи *Итака и коментари* (1958). Овај писац био је присутан на обје стране Јадранског мора и трагао је. С наше стране пронашао је „песму као надвременску нит“ (68), поетски приказавши на овој обали слику вијековима поробљеног народа, али не и покореног. И оно што ауторка примјећује код Милоша Црњанског у вријеме Првог свјетског рата јесте да он показује како појединац има потребу да свој идентитет заснује на основу различитих „ми“-група које чине цјелину на Јадрану. Он тада Јадран доживљава као „укрштање италијанске културе, књижевности, језика, и словенских народа“ (70). На другој обали Јадрана осјети весео народ у чијим пјесмама нема туге. Послије рата ће Милош Црњански видјети двојност душе – у пјесми *Моја песма*. Трагаће за идентитетом и тражиће мир у просторима Тоскане. Њежније ће доживјети италијанску страну Јадрана у дјелу које је и више од путописа – *Љубав у Тоскани* (1930). Ауторка нас подсјећа и на путопис *Сплит*, гдје је овај писац исказао како је народ копна застао у цивилизацијском развоју. Управо ће касније на италијанској обали Црњански тражити прекинуте цивилизацијске нити и нашу везу са идентитетом Византије.

По први пут у свом књижевном опусу Андрић указује на сударе у географском и културолошком виду у есеју *Сан о граду* (1923), а у есеју *Летећи над морем* „повлачи јасну линију судара човека балканских планина са морем – као експлозију“ (80). Тај језгровити есеј је и „психолошко и етнографско упориште Андрићевог поимања мора и човека“ (82), које ће писац најсложеније представити у приповијеткама објављеним пред крај живота и постхумно.

Писар Дражеслав је јунак који повезује низ приповједака објављених од 1961. године до 1968/69. Двојство у њему је двојство човјека који носи менталитет динарског типа личности, а силази у простор Дубровника, односно мора и човјека медитеранске филозофије умјерености. Таква виђења, примјећује ауторка Шеатовић, подударају се с писањима Катерине Реста о

сусрету и симболији мора и залеђа, и с тезама Јована Цвијића. У психолошком, менталитетском и културолошком погледу, то двојство остаје. Овај Андрићев лик је човјек на међи, „дистанцирао се од свог динарског света, а никада није постао део медитеранске умерености и углађености“ (86). Ауторка указује како је Андрић на тој дихотомији копно–море, Босна–Дубровник, у посљедњој стваралачкој фази, отворио тематске правце који ће се развити у прози Милоша Црњанског или дјелима Борислава Пекића.

Оно што Светлана Шеатовић посебно наглашава у Андрићевој визији мора јесте да излазак на море значи нову и вишу цивилизацију – која је плодно тло за умјетност, у којој се гради и гдје човјек кроз самоћу и интроспекцију налази пут „до савршенства и вечности“ (82). На мору се лијечи „брђанска туга“, коју је у пјесми с једне стране Јадранског мора осјетио и Милош Црњански.

Књига *Андрић и Јадран* настала је синтезом раније објављених радова Светлане Шеатовић у зборницима и часописима. Ти радови су у овој књизи измијењени и допуњени, промијењени су им и наслови, тако да су потпуно усмјерени на тему и улогу Јадрана у дјелу Иве Андрића.